

FREUD

Călătorie în adâncurile eului

Marc Pepiol Martí

LITERA

București
2020

CUPRINS

Sigmund Freud, explorator îndrăzneț al inconștientului 9

Context, viață și operă 17

Viena, un scenariu problematic 18

Viața lui Sigmund Freud 25

Freud și cocaina 28

Correspondența intimă a lui Sigmund Freud 29

Freud și Gestapoul 34

Scrierile 36

Drumul spre psihanaliză 41

Primii pași: isteria ca psihopatologie 42

De la hipnoză la asociere liberă 45

Interpretarea viselor 48

Freud, interpretul viselor 51

Modelul psihanalitic 52

A fi sau a nu fi... schopenhauerian 56

Al treilea și ultimul afront 58

la narcisismul uman 58

Încrezătorului nostru eu 61

Criza rațiunii 63

Structura psihicului 64

Sexualitate și libido 77

Jargonul psihanalitic: o chestiune de machism? 83

Complexul lui Oedip	89
Oedip rege, <i>clarvăzătoarea tragedie a lui Sofocle</i>	90
<i>Concepția freudiană despre iubire</i>	95
O interpretare a culturii	99
Viața în societate	100
Religia	109
<i>Ateismul lui Freud</i>	110
Arta	117
<i>Surâsul Giocondei</i>	119
În concluzie	123
<i>Psihanaliza după Freud</i>	126
<i>Opere principale</i>	131
<i>Cronologie</i>	135
<i>Indice de nume și de concepte</i>	139

Sigmund Freud, explorator îndrăzneț al inconștientului

Astăzi ar fi foarte greu să găsești pe cineva care să nu fi auzit vorbindu-se despre Sigmund Freud. Fie cu privire la lumea viselor, fie a inconștientului, numele lui este un reper obligatoriu atât pentru profanul în probleme filosofice, cât și pentru erudit. De aceea, nu ar fi o exagerare să afirmăm că un număr mare de teorii freudiene au modelat felul de a gândi și de a simți al omului contemporan, spre deosebire de multe alte doctrine filosofice care nu au reușit să depășească zidurile înalte care înconjoară adesea universitățile.

Din contră, este ușor de demonstrat că, în mai multe sensuri, ideile lui Freud ne-au modelat după chipul și asemănarea sa. Ar fi de ajuns puține exemple pentru a dovedi influența profundă exercitată de noțiunile lui. Înainte de toate, să admitem fără nici o obiecție că *în* noi există o parte *din* noi care nu este imediat și nici evident prezentă dinaintea noastră, scuzați jocul de cuvinte; aceasta înseamnă că, în general, acceptăm că există o parte inconștientă a eului nostru, o instanță obscură despre care, în șoaptă

și fără prea mare tragere de inimă, recunoaștem că este motorul unei infinități de dorințe și de acțiuni din viața noastră de zi cu zi. Fără îndoială, această viziune a naturii umane este, în mare măsură, o contribuție a lui Sigmund Freud.

Până la Freud, marea majoritate a filosofilor concepuseră natura omului în alți termeni, cu siguranță mai măgulitori. Freud, înarmat cu o serie de argumente, a îndrăznit să pună în discuție aproape două mii cinci sute de ani de reflecție antropologică eficace. După cum se știe, marea tradiție filosofică occidentală socotea omul un „animal rațional“, adică îl considera o ființă dotată cu un instrument privilegiat, rațiunea, care îl făcea capabil să înțeleagă realitatea și pe sine însuși. Această facultate rațională era, fără dubiu, o capacitate în slujba adevărului, și era suficient să ai istețimea de a o ghida bine, circumspect. Firește existau filosofi care evaluau mai mult sau mai puțin optimist posibilitatea de a atinge râvnitul scop al adevărului; însă, în orice caz, în ei se clătina puțin încrederea în faptul că rațiunea ar fi fost cea care marchează cele mai semnificative etape ale acestui lung drum către adevăr. Rațiunea, după părerea majorității filosofilor, avea chiar autoritate asupra voinței și dorinței, și, astfel, orice om putea să-și conducă liber propriile acțiuni spre scopul pe care îl considera mai convenabil. Practic, libertatea omului era un fapt indiscutabil.

În linii mari, această tradiție filosofică avea o viziune optimistă despre ființa omenească, dar absolut fără iluzii, conștientă și de pasiunile obscure care pândesc în interiorul eului. De exemplu, Platon, marele maestru al gândirii occidentale, afirma în *Phaidros* că sufletul oamenilor are o forță concupiscentă, senzuală, exemplificată plastic prin metafora unui cal negru care poate împiedica rațiunea în drumul ei către cunoaștere și virtute. În epoca modernă, filosoful scoțian David Hume susținea că

rațiunea, în orice clipă, este sclava pasiunilor și chiar cel mai iluminat filosof, Immanuel Kant, semnală prezența unui *eu ascuns* care întotdeauna preferă beneficiul egoist în loc de universalitatea datoriei.

Totuși, deși marea tradiție filosofică occidentală a fost întotdeauna dispusă să recunoască în om o „pată“, în mod sigur rod al păcatului, în fond, susținea că aceste tendințe rușinoase ale firii lui trupești puteau fi combătute prin rațiune – sau prin alte pasiuni mai nobile – până la eliberarea de ea. Așadar, omul avea posibilitatea să se salveze. Cu Freud, această posibilitate va fi definitiv pusă la îndoială: omul este structural această „pată“ și, ca atare, sufletul imaculat, rațional și liber pe care îl înălțase tradiția filosofică occidentală își pierde toată autonomia și ajunge să fie considerat o expresie inconsistentă a naturii lui fizice și emanamente instinctivă. Oricât de mult ar crede oamenii asta, rațiunea conștientă nu guvernează eul. Inconștientul – o instanță pe care Freud o va reboteza curând *Es* (cunoscută și cu termenul latin *Id*, echivalat prin „sine“) – cel care guvernează în cele din urmă toate acțiunile aparent raționale omului și, firește, este și responsabil de înclinațiile tulburi ale subiectului.

Din momentul în care Freud a îndrăznit să pună la îndoială toată această tradiție filosofică, nu trebuie să ne surprindă expresia potrivită cu care Paul Ricoeur (1913–2005), filosof francez care s-a remarcat în domeniul antropologiei filosofice, i-a definit pe Freud și opera sa. În opinia lui, Freud ar fi un *maître du soupçon*, adică un *maestru al bănuielii*. Filosoful transalpin s-a grăbit să sublinieze că această expresie putea fi valabilă și pentru a defini comportamentul filosofic al altor doi gânditori: Karl Marx (1818–1883) și Friedrich Nietzsche (1844–1900). Fapt curios, cele trei personaje menționate de Ricoeur au intrat în panteonul filosofic plecând de la discipline diferite: Marx de la

drept, Nietzsche de la filologie și Freud de la medicină. Totuși, ei au elaborat o gândire filosofică în principal critică în care s-a pus în discuție viziunea tradițională a omului și a culturii.

Dacă influența lui Freud în înțelegerea noastră de sine ca subiecte puse în mișcare de dorințe inconștiente obscure nu poate fi negată, trebuie să recunoaștem și că influența lui în artele vizuale contemporane a fost deosebit de semnificativă și de fecundă. În primul rând, îl găsim pe Freud în arta de avangardă, mai exact în suprarealism, o mișcare artistică pe care, strict vorbind, o putem situa între anii 1924 și 1945. Ceea ce caracteriza pictorii și scriitorii suprarealiști era revendicarea energică a libertății de creație. Ei au făcut tot posibilul să se sutureze stilului de viață burghez învechit și să cucerească alte lumi care, văzute prin orbita îngustă a logicii raționale, erau total neverosimile. Erau atrași de ce e irațional, original, straniu, incongruent. De fapt, în scrierile și în picturile lor se respira o lume la fel de irațională, de originală, de stranie, de incongruentă ca visul. Deci nu trebuie să ne mire că André Breton, cunoscut ca părintele suprarealismului, l-a indicat în mai multe ocazii pe Freud ca precursor ideologic al mișcării. „Când va sosi oare ora logicienilor, a filosofilor care dorm?“, se întreba provocator artistul francez în *Primul Manifest al Suprarealismului* (1924).

În episoadele onirice, cum revelase Freud, se manifestau cele mai întunecate și mai tainice porniri omenesti; în acest fel, susțineau suprarealiștii, visul putea pătrunde în adevăratul eu într-un mod mai autentic decât o putea face rațiunea. E de ajuns să cităm numeroasele peisaje onirice pictate de Salvador Dalí – cu care, printre altele, Freud a avut o scurtă întrevedere în iulie 1938 – sau scrierea automată practică de însuși Breton – o tehnică suprarealistă care reproducea fidel metoda asocierii libere, un procedeu inventat de Freud ca să ocolească sistemul de apărare al

rațiunii și să poată ajunge astfel la straturile mai profunde și mai genuine ale psihicului pacienților săi – ca exemple paradigmatiche ale moștenirii freudiene.

Freud este foarte prezent și în cinematografie, artă prin excelență contemporană. Toată lumea își aduce aminte de tulburătorul *Psycho* (1960) al lui Alfred Hitchcock. Acest film magistral, care pune în scenă tragicele consecințe ale relației nesănătoase a lui Norman Bates cu mama lui, este o aluzie subtilă la părintele psihanalizei. Plurivalentul Slavoj Žižek a reliefat similitudinile existente între cele trei niveluri diferite de realitate în care se dezvoltă filmul și descrierea pe care Freud a făcut-o despre cele trei locuri care structurează psihicul uman. La etajul cel mai de sus al casei se crede că locuiește mama lui Bates, care îl controlează

Detalii din lumea onirică a lui Salvador Dalí (1904–1989). Dalí a reușit să îl facă pe Freud să-și schimbe părerea despre suprarealiști: după cum i-a mărturisit acesta din urmă lui Stefan Zweig într-una dintre scrisorile pe care i le-a trimis, înainte de a-l cunoaște pe pictorul spaniol în 1938, îi considera pe suprarealiști „nebuni integrali”.

Reproducere a casei lui Norman Bates folosită la filmările unui serial de televiziune bazat pe *Psycho* al lui Hitchcock. Totuși, *Psycho* nu a fost singura aluzie a regizorului britanic la părintele psihanalizei; merită amintite alte filme celebre cum ar fi *Fascinație* (1945), *Funia* (1948), *Vertigo* (1958) și *Marnie* (1964).

și îl muștră constant; fără îndoială, avem de a face cu o alegorie a *supraeului*, o instanță condusă de principiul datoriei.

La parter, vedem un Norman Bates cât se poate de normal, chiar amabil; este reprezentarea *eului* sau a principiului realității. La subsol, în fine, se află inconștientul, iraționalul, principiul plăcerii, acel *Es* unde vom descoperi că stă mama lui Bates sau, mai bine zis, amintirea ei reprimată sub forma unui cadavru lugubru.

La fel, nu putem uita că Stanley Kubrick, alt maestru al cinematografului contemporan, a flirtat cu geniul lui Freud. Ultima lui operă, *Eyes Wide Shut* (*Cu ochii larg închiși*, 1999), film care ne povestește coborârea unei tinere perechi în infernul din sufletul omenesc, este bazată pe o carte a medicului și omului de litere

vienez Arthur Schnitzler, *Între vise*, text pe care l-a citit însuși Freud și pe care l-a considerat o perfectă punere în scenă a teoriei lui: „[...] dar mereu, când m-am lăsat în voia încântătoarelor dumneavoastră creații – îi mărturisea Freud scriitorului vienez într-o scrisoare din 1922 – am crezut că găsesc dincolo de aspectul lor poetic aceleași presupuneri, interese și rezultate pe care le cunoșteam ca fiind ale mele“.

În schimb, dacă vrem să descoperim cea mai antrenantă latură cinematografică a psihanalizei, fără doar și poate trebuie să ne adresăm lui Woody Allen. „Nu-mi văd psihanalistul de două secole. Era un freudian foarte rigid; dacă aș fi continuat să-l văd în tot acest timp, m-aș fi vindecat“, exclamă sarcastic personajul Miles în *Adormitul* (1973).

Dincolo de arte putem însă constata că Freud e foarte prezent în viața noastră de zi cu zi: în fața unui *lapsus linguae*, care ne dezvăluie adevăratele intenții, puțini sunt cei care nu exclamă: ăsta e freudian! Și cine nu s-a gândit măcar o dată să se uite în cartea lui Freud *Interpretarea viselor* ca să caute semnificația unui vis care îl tulbură? Totuși, faptul că numele lui Freud e adesea pe buzele tuturor îl face subiectul multor echivocuri și interpretări greșite, chiar al unei anumite banalizări. În această scurtă monografie intenționăm să îndreptăm toate greșelile comise la adresa lui Freud și să elaborăm o lectură completă, chiar dacă rapidă și accesibilă, a teoriilor lui despre om și despre cultură.

Context, viață și operă

Pentru a înțelege filosofia unui autor în toate nuanțele sale, este indispensabil să îi analizăm viața, precum și contextul social și istoric în care și-a dezvoltat ideile. În cazul lui Freud, această exigență ne duce direct la necesitatea de a reflecta asupra orașului – Viena – unde s-au născut ideile sale medicale și filosofice. De fapt, Freud s-a născut la Freiberg (oraș care pe vremea aceea aparținea Moraviei, o regiune a Imperiului Austriac și care acum face parte din Republica Cehă), nu la Viena, dar acesta a fost orașul unde a studiat și și-a obținut diploma precum și cel în care și-a dezvoltat întreaga practică terapeutică și și-a formulat teoriile despre structura psihicului omenesc. Viena este, așadar, cadrul pe care nu-l putem ocoli dacă vrem să înțelegem modul de a gândi al lui Freud. Cum vom avea posibilitatea să descoperim curând, splendida Vienă de sfârșit de secol XIX a făcut tot posibilul să disimuleze, sub o mantie de lux și sub convenții sociale rafinate, o realitate crudă, sexualitatea: și tocmai această dorință de a dezvălui și de a înțelege această realitate ocultă – dar foarte reală! – a fost cea care a stimulat în mare măsură gândirea lui Freud.

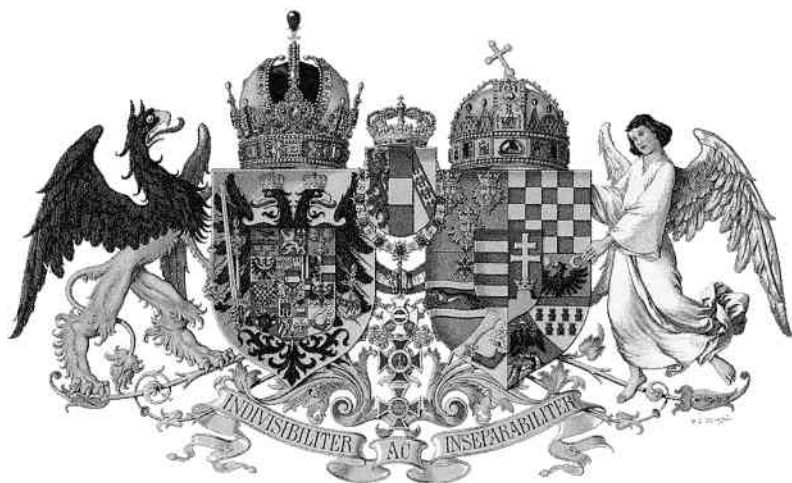
Viena, un scenariu problematic

În imaginarul colectiv, Viena este asociată imediat cu ritmul valsurilor vesele ale lui Johann Strauss – mai ales ale fiului (1825-1899) –, cu cafenele elegante și cu măreția de la curtea Habsburgilor. Și astfel, monumentala Vienă ni se prezintă foarte adesea ca paradigma unui oraș rafinat și dedicat bucuriei de a trăi. Cu toate acestea este surprinzător să descoperim până în ce punct vienezii educați și sensibili au opus o rezistență mândră, de cele mai multe ori cu insolență, tezelor autorului nostru. Până și în momentul în care lumea a început să accepte ideile revoluționare ale lui Freud, Viena a răspuns cu o indiferență elocventă. Oare acest refuz era motivat de faptul că Freud, cum s-ar zice în termeni colocviali, îndrăznise să pună degetul pe rană? Fără doar și poate, fastul și hedonismul Vienei sfârșitului de secol ascundeau o societate fărâmițată, frântă și afectată de contradicții dureroase.

Viena era capitala marelui Imperiu Austriac, apărut din descompunerea vechiului Sfânt Imperiu Roman de Națiune Germanică, în interiorul căruia conviețuiau diferite naționalități care

Acest tablou de Wilhelm Gause, intitulat *Bal la castelul Hofburg* (1900), înfățișează o scenă tipică din Viena imperială. În ritmul veselelor valsuri ale lui Strauss și apărați de false formalisme sociale, vienezii făceau tot posibilul să disimuleze ce-i tulbura cel mai tare, sexualitatea.

Stemă a Imperiului Austro-Ungar. Vastul imperiu era un adevărat caleidoscop de naționalități, culturi, limbi, religii și istorie. Austria, pe de altă parte, includea Boemia, Moravia, Slovacia, Bucovina, Istria, Stiria, Craina, Carintia și Dalmația. În Ungaria se aflau Transilvania, Croația și Slovenia.

populau valea Dunării. Cu toate acestea, revendicările naționaliste recurente ale Ungariei, dintre care cea mai importantă a avut loc în 1848, au anunțat într-un târziu, în 1867, *compromisul* (*Ausgleich*) care a generat Imperiul Austro-Ungar. Acest imperiu nou a fost, în fapt, o monarhie dublă: era compus din două regate, Austria și Ungaria, cu respectivele lor parlamente, coduri și limbi, dar unite sub același drapel și sub un singur suveran.

Împăratul Franz Joseph I de Habsburg, pe tronul Imperiului Austriac din 1848, și-a asumat guvernarea Imperiului Austro-Ungar și și-a întărit propria poziție căsătorindu-se în 1854 cu Elisabeta de Bavaria, arhicunoscuta împărăteasă Sissi. Viena a fost reședința sa oficială și capitala a trebuit să răspundă demn acestui privilegiu. De aceea Viena, mai cu seamă între 1858 și 1888, a fost reconstruită practic de la un cap la altul: s-au ridicat